

Пасічник В. Д.,

науковий співробітник Науково-дослідного фінансового інституту при Міністерстві фінансів України

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАЛОВОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОДУКТУ РЕГІОНУ

З моменту здобуття Україною незалежності спроби реформування державного сектора економіки та переходу до демократичного управління відбувалися досить повільно. Відсутність належної системи врядування на центральному та регіональному рівнях, неефективне управління ресурсами — головні проблеми сьогодення. Останні політичні події в країні посилили очікування щодо позитивних змін у найближчому майбутньому, адже підтримана більшістю програма Президента України Віктора Ющенка передбачає проведення ефективних реформ в економіці, державному управлінні та регіональній політиці. Впровадження цих реформ є важливим аспектом модернізації країни та її наближення до європейських цінностей.

Складною науковою проблемою є визначення величини валового внутрішнього продукту регіону. Питання методу обчислення даного показника залишається дискусійним і висвітлюється в наукових працях таких вчених, як В. Чужикова, М. Меламеда, К. Павлюк, І. Шегинського, Г. П'ятаченка, Б. Панасюка, В. Литвинова, Є. Бершеда, І. Малярчука та ін. Ці роботи присвячено виявленню загальних тенденцій щодо методів та проблем обчислення ВВП.

У світовій практиці основним показником економічного розвитку регіонів, як правило, виступає валовий регіональний продукт як основний індикатор у США, Канаді та Росії чи валовий внутрішній продукт регіону (GDP of region), що використовується в країнах Європейського Союзу. В Україні досить вживаним є наближений до цих індикаторів показник — валової доданої вартості (Gross Value Added — GVA (ВДВ)), який найбільшою мірою відображає суть структурних змін у галузях вітчизняної економіки на регіональному рівні. Він дає змогу дослідити вітчизняну динаміку руху регіонів, що може призводити до їх конвергенції (дивергенції) як в умовах національної економіки, так і певною мірою в межах спільного європейського економічного простору, формування якого визнано Європейською Комісією своїм стратегічним завданням. Значна частина західних досліджень вітчизняної економіки базується саме на аналізі цього показника¹.

Водночас застосування ВДВ у міжнародних порівняннях є досить обмеженим через те, що не дає змоги порівнювати з регіонами країн, в яких використовується лише валовий регіональний продукт (ВРП), а ВДВ при цьому виступає як проміжний показник. З позиції традиційного “Економіксу” до складу ВВП входить чистий експорт (експорт мінус імпорт), а відтак, на регіональному рівні і ВРП матиме таку саму складову.

Актуальність проблеми визначення величини ВВП регіону в Україні на сьогодні обумовлюється особливостями складання кошиків доходів місцевих бюджетів та проблемами забезпечення місцевого бюджету необхідними

фінансовими ресурсами². Сутність ВВП регіону полягає у відображенні сукупної вартості товарів та послуг у ринкових цінах, вироблених в межах регіону за певний проміжок часу, розраховується як сума ВДВ галузей економіки плюс податки на продукти за винятком субсидій на них³.

Розрахунок ВВП по регіонах ставить чимало гострих питань. Вони пов'язані з необхідністю їх пояснення об'єктивними факторами, а не цінними різницями і недосконалістю методики розрахунків.

Особливий інтерес викликають дані про ВДВ (таблиця)⁴, де упродовж 1996–2000 рр. найвищі показники у Донецькій області, а протягом 2001–2003 рр. – у м. Києві. У 2003 р. ВДВ у м. Києві становила 43 920 млн грн, у Донецькій області – 30 316 млн грн і Дніпропетровській – 21 311 млн грн; найнижчі показники у Волинській (3512 млн грн), Тернопільській (3098 млн грн) і Чернівецькій (2539 млн грн) областях та у м. Севастополі (1724 млн грн). Співвідношення між ВДВ в областях з найвищими і найнижчими показниками (Донецькій і Чернівецькій) у 2003 р. становило 11,9 раза, а якщо брати до уваги м. Київ та м. Севастополь, то 25,48 раза, що, безумовно, потребує відповідного аналізу. Для порівняння можна зазначити, що у 2000 р. співвідношення між найвищим і найнижчим показником ВДВ у Донецькій і Чернівецькій областях становило 13,16 раза. Якщо брати до уваги міста Київ та Севастополь, то у 2000 р. співвідношення між найвищим і найнижчим показником ВДВ становило 26,42 раза (Донецька обл. і м. Севастополь).

Таблиця

Валова додана вартість по регіонах у фактичних цінах, млн грн

Регіон	1996	2000	2001	2002	2003
Автономна Республіка Крим	2162	4085	5492	6033	7309
Області					
Вінницька	2140	3802	5008	5319	6167
Волинська	1012	2195	2872	3112	3512
Дніпропетровська	6536	13 163	16 340	18 059	21 311
Донецька	8499	17 278	22 863	25 285	30 316
Житомирська	1768	2835	3173	3549	4201
Закарпатська	932	2151	2781	3211	4016
Запорізька	3767	7568	7968	8629	10 177
Івано-Франківська	1483	3117	3901	4518	5544
Київська	3015	5926	6439	6868	8129
Кіровоградська	1302	2159	3174	3399	4023
Луганська	3464	6403	7451	8570	9954
Львівська	3016	5850	7305	8578	10 547
Миколаївська	1737	3314	4553	4702	5337
Одеська	3533	7072	9525	10 788	12 792
Полтавська	2974	5712	6638	7811	8853
Рівненська	1397	2513	3186	3467	4053
Сумська	1897	3495	4121	4384	4822
Тернопільська	1091	1853	2347	2631	3098
Харківська	4331	8271	10 465	11 801	14 515
Херсонська	1321	2348	2999	3265	3799
Хмельницька	1854	2949	3611	3944	4698
Черкаська	2033	3179	3590	3852	4565
Чернівецька	841	1313	1864	2135	2539
Чернігівська	1739	3073	3465	3836	4576
м. Київ	5103	15 715	31 167	35 200	43 920
м. Севастополь	341	654	1198	1396	1724
Україна	69 287	137 993	183 296	204 342	244 497

Одним з головних питань у дослідженні визначення величини валового внутрішнього продукту регіону є обґрунтування прийнятності наявної інформації. Йдеться про те, щоб оцінити, чи наявна в державі базова інформація, насамперед статистична, що адекватно відтворює складні та взаємозалежні процеси, які відбуваються в економічному та соціальному житті країни та окремого регіону. Оцінка прийнятності такої інформації набуває принципового значення, оскільки невирішеність цього питання не дає змоги отримати достовірні результати, зокрема вибрати з великого обсягу саме ті складові, котрі найсуттєвіше впливають на визначення ВВП і фактично визначають його рівень. Тобто, йдеться про виявлення і вибір найголовніших показників, на основі яких вираховується ВВП, та визначення їх територіальних і структурних різновидів.

Українська статистика, як відомо, поступово переходить на європейські й світові стандарти, наближаючи до них відповідну інформацію. У статистичних щорічниках України, де друкується важлива економічна, соціальна, демографічна та екологічна інформація, що може бути широко використана для дослідження матеріальної спроможності регіонів і галузей економіки, є розділ “Національні рахунки”. У ньому вміщуються показники послідовного та взаємопов’язаного опису найважливіших процесів і явищ економіки: виробництва, доходів, споживання, нагромадження капіталу, фінансів.

Систему національних рахунків розробляє Державний комітет статистики України відповідно до стандарту, прийнятого міжнародними організаціями в 1993 р. Система оцінює розвиток економіки на різних стадіях відтворення, подає інформацію про рух товарів і послуг, а також про стан виробництва та використання ВВП. Це дає змогу різнобічніше вивчити територіальні та галузеві особливості матеріальної спроможності регіону.

Посилення уваги до інформаційного забезпечення, зокрема до прикладних аспектів, пояснюється насамперед недостатньою їх вивченістю. Є й інші не менш вагомні підстави для дослідження матеріальної спроможності регіонів. Це багатофакторність і складність виявлення інтенсивності й спрямованості дії окремих чинників, а головне – відсутність багатьох важливих показників, насамперед статистичних, на державному регіональному й галузевому рівнях. Все це ускладнює інформаційне забезпечення дослідження. Виникають й інші проблеми – складність відбору з великих статистичних масивів найважливішої інформації, вибору оптимального методу обчислення ВВП регіону. Адже при значному розмаїтті як інформації, так і методів легко втратити основні орієнтири оцінки, що, у свою чергу, на практиці може призвести до підміни головних чинників другорядними, а також до отримання недостовірної інформації.

Сумарний показник ВВП регіонів України дорівнює індикатору ВВП країни, а його нерозподілена щодо регіонів частина рівномірно розподіляється на всі двадцять чотири адміністративні області, АРК та два міста зі спеціальним статусом:

$$\sum_{i=1}^{27} GSP = GDP_{UKR}.$$

ВРП може ідентифікуватися лише на європейському рівні NUTS-2 (НАТС-2) як такому, що умовно відповідає сучасному адміністративно-територіальному устрою України. Значним прорахунком при обчисленні ВВП регіону є невизначеність питання: хто є об'єктом територіальних розрахунків ВВП? Той, хто постійно проживає на даній території, або ж той, хто витрачає там гроші.

В Україні ВВП прийнято обчислювати за допомогою трьох методів: виробничого, методу витрат та методу доходів. Перевагу кожного методу визначають наявність та простота обробки вхідної інформації.

Згідно з виробничим методом ВВП обчислюється як сума валової доданої вартості всіх галузей економіки плюс продуктові податки та мінус субсидії. Продуктові податки – це податки, які стягуються пропорційно до кількості або вартості товарів і послуг, що виробляються, продаються або імпортуються підприємствами – резидентами. До них належать такі податки, як ПДВ, акцизи, податки на окремі види послуг (послуги транспорту, зв'язку, реклама), мито тощо. Субсидії на продукти – це субсидії, що надаються підприємствам-резидентам з державного бюджету з метою відшкодування постійних збитків, які виникають внаслідок нижчої продажної ціни на окремі види продукції від середніх витрат виробництва; субсидії на експорт та імпорт тощо.

На думку Б. Панасюка та В. Литвинова, обчислення ВВП за виробничим методом складається із суми ВДВ, створеної в галузях народного господарства, а також "чистих" (тобто без субсидій) податків на виробництво та імпорт (у разі, якщо ці податки не входять в оцінку вартості продукції) окремих галузей економіки у ринкових цінах. Величину ВДВ отримують як різницю між валовим випуском і проміжним споживанням галузей. ВДВ визначають в основних та ринкових цінах⁵.

На нашу думку, розрахунок вартості ВВП регіону за виробничим методом має бути пов'язаний з обчисленням валового випуску і проміжного споживання товарів та послуг усіх галузей господарства певного регіону.

Дані про валовий випуск отримують на підставі статистичної звітності Держкомстату та обстежень підприємств, що належать, зокрема до галузей промисловості, будівництва, сільського господарства, послуг, транспорту і зв'язку певного регіону.

Виробництво неринкових послуг (скажімо, освітніх) оцінюють за собівартістю. Обсяг випуску комерційних банків має визначатися як сума двох показників – різниці між державними і сплаченими відсотками за наданими позиками та вартістю допоміжних фінансових послуг (наприклад, комісійних). Обсяг випуску Національного банку України мають визначити його поточні витрати.

Під час обчислення ВДВ у сфері послуг рекомендується застосовувати екстраполяційні методи, спираючись на дані про відпрацьований робочий час, зміну доходів від діяльності (зв'язок, інформаційно-обчислювальні послуги), фізичний обсяг наданих послуг (наприклад, вантажообіг на транспорті).

До проміжного споживання належать витрати на сировину, матеріали, паливо, електроенергію, напівфабрикати, послуги тощо.

ВВП, обчислений за методом витрат, отримують з даних про кінцеве споживання домашніх господарств, некомерційних організацій та урядового сектора, а також з даних про валове нагромадження основного капіталу, зміну запасів матеріальних обігових коштів та чистий експорт⁶.

ВВП, розрахований за витратами, на думку І. Михасюка, А. Мельника, — це загальна сума витрат на особисте і виробниче споживання всієї маси створених за певний період благ. ВВП регіону відповідно до методу витрат слід розраховувати за основними показниками споживчого ринку.

До показників споживчого ринку належать: предмети споживання тривалого використання; товари поточного використання; споживчі витрати та послуги; витрати місцевих органів влади на закупівлю товарів і послуг.

Щоб обчислити ВВП за дохідним методом, потрібно розглянути два види виплат, не пов'язаних з доходом, що входять у вартість загального обсягу продукції⁷.

Перший вид витрат, не пов'язаний з виплатою доходу, виникає через те, що уряд накладає певні податки, які називаються непрямими податками, на бізнес. Ділові підприємства розглядають їх як витрати виробництва і отже, додають до цін на продукти. Такі податки містять загальний податок з продажу, акцизи, податки з майна підприємств, ліцензійні платежі та митні збори. Ці проценти непрямого податку повинні бути виплачені державі перед тим, як отримуваний дохід буде виплачено у вигляді заробітної плати, рентних платежів, процента і прибутку. Причому непрямі податки на бізнес є незаробленим доходом, оскільки держава не робить ніякого внеску в обмін на надходження від цих податків. Потрібно стежити за тим, щоб непрямі податки на бізнес виключалися при розрахунку загального обсягу доходів, створеного у поточному році. Частина вартості річного виробництва відображають непрямі податки, які перекладаються на споживачів через високі ціни на товари. Ця частина вартості не є заробітною платою, орендною платою, процентом та прибутком.

Другим видом витрат, не пов'язаних з виплатою доходу, що входять до загального обсягу продукції, є амортизація. Корисний період використання капітального устаткування набагато більший року. Фактичні видатки на купівлю капітальних благ та їх продуктивний строк служби не потрапляють в один і той самий період обліку, щоб не допустити заниження прибутку, отже, і всього доходу в період купівлі та завищення прибутку, а також загального доходу у майбутньому. Окремі підприємства обчислюють корисний строк служби устаткування і розподіляють сумарну його вартість на увесь строк його служби. Щорічні відрахування, які показують обсяг капіталу, спожитого у ході виробництва в окремі роки, називають "амортизацією". Амортизація — бухгалтерський запис, призначений для точного звіту про дохід у вигляді прибутку і, отже, про загальний дохід фірми в кожному році. Якщо ми хочемо обчислити величину прибутку і загального доходу в економіці, то потрібно врахувати в загальних доходах підприємницького сектора гігантські амортизаційні відрахування, які називаються відрахуваннями на

споживання капіталу і йдуть на купівлю капітальних благ, “спожитих” у процесі виробництва ВВП упродовж даного року. Ці відрахування і становлять різницю між валовими та чистими інвестиціями.

Виходячи з наших цілей, значення такого виду витрат полягає в тому, що ця частина доходів підприємницького сектора певного регіону не може використовуватися для розрахунків з постачальниками ресурсів. Частина цих доходів, а саме частина вартості виробництва, є витратами виробництва. Проте, на відміну від інших витрат виробництва, амортизація не збільшує чийогось доходу. Отже, не весь ВВП регіону можна спожити як дохід суспільства, не зменшуючи при цьому запас виробничих потужностей.

В дохідну частину ВВП регіону має входити заробітна плата, рентні платежі, процент і прибуток, а також відрахування на споживання капіталу або амортизація і непрямі податки на бізнес певного регіону. Рента має містити доходи, які отримують домогосподарства та фірми, що забезпечують бюджет регіону ресурсами власності (щомісячні платежі орендарів-землевласників). Процент стосується виплат грошового доходу, який здійснює приватний бізнес, постачальникам грошового капіталу. Він містить такі статті: виплата процентів домогосподарствам на заощаджувальний депозит, на сертифікати депозитів, на облигації корпорацій.

Проблеми, які виникають при обчисленні ВВП регіону, на наш погляд, обумовлені політичними, правовими та економічними аспектами, які також є підґрунтям для побудови фінансової системи регіону.

Політичний і економічний аспекти проблеми пов’язані між собою, вони обумовлюються взаємозв’язком фінансової системи регіону та системи публічних фінансів держави, а також можливістю збалансованості державних і місцевих інтересів політичними умовами, за яких приймаються рішення про формування “дохідних кошиків” бюджетів органів місцевого самоврядування в країні. Ці ресурси є важливим інструментом державної регіональної політики, головна мета якої полягає у задоволенні потреб населення через забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку регіонів та територіальних громад.

Правовий аспект проблеми пов’язаний з юридично-правовим характером розподілу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та їх організацією, з врегулюванням цих питань у законодавчих та нормативних актах як окремих країн, так і в міжнародному законодавстві. Зокрема, необхідною умовою є відображення заходів з удосконалення методики розрахунку ВВП в концепціях державної регіональної політики⁸.

Розглянувши показник ВВП регіону, ми бачимо певні недоліки. Наприклад, ВВП регіону не відображає повністю його реального економічного добробуту. Домашні господарства, які сприяють зростанню добробуту, але мають неринковий характер, а також особливості певного регіону, які впливають на вартість життя, наприклад, кліматичні умови або ж традиції та звичаї з урахуванням вільного часу, також істотно впливають на цей показник. Створені макроекономічні показники, які включають усі ці складові або категорії, що впливають на економічний добробут, не тільки ЧЕД, але й показник випуску продукції на душу населення (ВНП та ВВП на душу

населення) є досить приблизними. Така ситуація виникає внаслідок того, що оцінка добробуту залежить від кількості населення і обсягу ВВП, що само по собі є неточним і змінним. Однак, незважаючи на всі вказані недоліки, ВВП регіону є найбільш повним показником, за допомогою якого відображається матеріальна спроможність регіонів.

Отже, економічними результатами функціонування всіх ланок фінансової системи регіону є величина створюваного ВВП, на основі якого можна оцінити ефективність відтворювального процесу. При розподілі і перерозподілі валового регіонального продукту формуються фінансові ресурси регіону, складовою яких є фінансові ресурси органів місцевого самоврядування. Від точності розрахунків залежить відповідність нарахованих коштів бюджету регіону його реальним потребам.

Подальше ж удосконалення розрахунків ВВП регіону, на нашу думку, має здійснюватися з усвідомленням очевидних ознак загальнометодологічної тенденції до зниження обсягу номінального ВВП у звітних розрахунках.

---

¹ *Chuzhykov V., Poruchnik A.* Convergence of region of post-socialist countries in the context to approximation to the EU standards // *Regional Development*. – 2002. – Kaunas: Technologija, 2002. – P. 157–159.

² Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.97 № 280/97-ВР; Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 № 2542-III; Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Формули розподілу обсягів міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами” від 5 вересня 2001 р. № 1195.

³ *Чужиков В.* Регіональна диверсифікація виробництва // *Економіка України*. – 2002. – № 2. – С. 4–11.

⁴ www.minfin.gov.ua.

⁵ *Меламед М.* Методи та проблеми обчислення ВВП за категоріями доходу // *Економіка України*. – 1997. – № 2. – С. 41–51.

⁶ *Бурда М.* Макроекономіка: Європейський контекст. – Л.: Просвіта, 1997. – С. 33–46.

⁷ *Економічна теорія: макро- та мікроекономіка / За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина.* – Л.: Інтереко, 1998. – С. 188–198.

⁸ Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики” від 3.09.2001 № 437.